Урок. Службові частини мови та вигук

комбінований урок (повторення, вивчення нового матеріалу, формування правописних умінь) · 45 хв

«Учітесь, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь» — Тарас Шевченко

Проблемне питання уроку: Чому однозвучні слова, наприклад щоб і що б, зате і за те, проте і про те, пишуться по-різному?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Учень/учениця називає службові частини мови та вигук і розрізняє їхні ознаки. • Учень/учениця записує приклади складних і складених прийменників та називає правило їхнього написання. • Учень/учениця називає групи сполучників за значенням і групи вигуків за значенням.	• Учень/учениця застосовує правило і розрізняє сполучники та однозвучні поєднання (щоб, що б, зате, за те). • Учень/учениця знаходить і виправляє помилку в написанні сполучника. • Учень/учениця пояснює написання часток і вигуків разом, окремо або через дефіс.	• Учень/учениця усвідомлює значення мовної норми для точного й грамотного письмового мовлення.

Базові поняття і терміни

службові частини мови, прийменник, сполучник, частка, вигук, складений прийменник, модальні частки.

Форми роботи

- фронтальна бесіда
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею
- спостереження за прикладами
- редагування речень

Обладнання та реактиви

- підручник «Українська мова. 10 клас» (Ворон, Солопенко), § 49

- таблиця «Службові частини мови» зі сторінки 264 підручника на проєкторі
- таблиця «Складні та складені прийменники» на дошці
- таблиця «Модальні частки» та таблиця «Групи вигуків» на слайді
- орфографічний словник, чинний Український правопис 2019 року

Демонстрації

- Таблиця «Складні та складені прийменники» (із-за, з-під, поміж, понад, під час, згідно з) — що через дефіс пишуться лише складні прийменники з першою частиною з (із), а складені пишуться окремо
- Два речення на слайді «Що б не сталося, я завжди з вами» і «На те й лихо, щоб з тим лихом боротись» — що в першому що є займенником, а б часткою, а в другому щоб замінюється на аби
- Таблиця «Модальні частки» з прикладами (чи, невже, годі, лише, наче, ось) — що частка надає реченню відтінок, наприклад питання, спонукання або уточнення
- Таблиця «Групи вигуків» (ой, агов, дякую, ку-ку) — що вигук виражає почуття чи волевиявлення, але не називає їх

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — речення з творів Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського та А. Малишка слугують матеріалом для спостережень і розбору
- Усна народна творчість — приказка «Каятись кайся, та за те ж не приймайся» і рядки народних пісень ілюструють частки та сполучники

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці вивчали повнозначні та службові частини мови, ознаки, за якими слово відносять до тієї чи тієї частини мови.

Наступний урок: На наступному уроці розвиток мовлення, дискусія на морально-етичну тему, у якій потрібні тези, докази і висновок.

Безпека

- Під час роботи в парах учні залишаються за своїми партами й розгортаються обличчям одне до одного, пересуватися класом не потрібно.
- Проєктор вмикає і вимикає лише вчитель, учні не торкаються кабелів і не стають між променем та екраном.
- Телефони і планшети на уроці лежать у сумках, пошук відповідей в інтернеті не проводиться, правопис перевіряють за підручником і словником.
- На дошці пише по одному учневі, решта сидять на місцях, сумки стоять під партами, щоб не було перешкод у проході.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент — 1 хв

Учитель: Вітається з учнями, перевіряє готовність до уроку, оголошує тему «Службові частини мови та вигук».

Учні: Вітаються, готують підручник і зошит, записують тему в зошит.

Учитель просить записати дату і тему уроку та повідомляє, що наприкінці уроку клас має відповісти на проблемне питання.

Актуалізація — 5 хв

Учитель: Проводить «мозковий штурм». Читає кожне запитання, дає 40 секунд, потім відкриває правильну відповідь на слайді.

Учні: Кожен письмово в зошиті одним рядком відповідає на запитання, потім звіряє зі слайдом і виправляє.

Запитання 1. На які основні групи поділяють частини мови? Очікувана відповідь. На самостійні (повнозначні) і службові, а вигук є окремою частиною мови. Запитання 2. Назвіть п’ять самостійних частин мови. Очікувана відповідь. Іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово. Запитання 3. Що означає іменник і на які питання відповідає? Очікувана відповідь. Означає предмет, відповідає на питання хто? що? Запитання 4. Чим повнозначні слова відрізняються від неповнозначних? Очікувана відповідь. Повнозначні слова виражають лексичне значення (предметність, ознаку, кількість, дію), а неповнозначні самостійно його не виражають. Запитання 5. Чи можуть слова переходити з однієї частини мови в іншу? Очікувана відповідь. Так, межі між частинами мови нестійкі, слова можуть утрачати основні ознаки й переходити в іншу частину мови.

Мотивація — 3 хв

Учитель: Показує на слайді три пари речень із протиріччям і ставить проблемне питання.

Учні: Читають приклади, помічають однакове звучання слів і різне написання, висловлюють здогадки.

Приклад 1 (Коротич). «Ми вірші пишемо про те, як стати біля дум на варті. Ми вірші пишемо, проте ми не завжди тих віршів варті.» Приклад 2 (Т. Шевченко та І. Ле). «На те й лихо, щоб з тим лихом боротись.» і «Що б не сталося, я завжди з вами.» Запитання вчителя. Слова звучать однаково, а пишемо по-різному. Чому однозвучні слова, наприклад щоб і що б, зате і за те, проте і про те, пишуться по-різному? Очікувана реакція. Імовірно, це різні частини мови. Учитель повідомляє, що відповідь діти знайдуть, дослідивши службові частини мови.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності, ставить запитання, показує демонстрації поруч із відповідним матеріалом, підсумовує кожну активність на дошці.

Учні: Працюють із текстом підручника, у парах заповнюють таблицю, спостерігають за прикладами, формулюють висновки й записують їх у зошит.

Активність 1 (6 хв). Робота з текстом підручника, § 49, с. 264 до 266 (Ворон, Солопенко). Учні читають матеріал про прийменники й у зошиті складають таблицю з рядками «відношення», «походження», «будова». Продукт, заповнена таблиця. Запитання 1. Які відношення виражають прийменники? Очікувана відповідь. Просторові (вітер зі сходу), часові (забарився до вечора), причинові (помилився через неуважність), мети (пішов по воду), способу дії та міри (випив до дна). Запитання 2. Які прийменники непохідні, а які похідні? Очікувана відповідь. Непохідні, наприклад без, над, під, при, між, а похідні утворилися складанням прийменників (поміж, посеред, задля) або переходом інших частин мови (навколо, уздовж, обабіч). Запитання 3. Які прийменники бувають за будовою? Очікувана відповідь. Прості (без, над), складні (поміж, понад, із-за) і складені (під час, згідно з, відповідно до). Запитання 4. Як пишемо складні й складені прийменники? Очікувана відповідь. Через дефіс лише із-за, з-над, з-під, інші складні разом (поміж, понад, посеред), складені окремо (за винятком, з приводу, відповідно до). Демонстрація. Таблиця «Складні та складені прийменники». Активність 2 (7 хв). У парах учні заповнюють таблицю сполучників із трьома колонками «сполучник», «сурядний чи підрядний», «група за значенням», добираючи приклади з підручника. Продукт, таблиця й записані правила. Запитання 1. Яку роль виконують сполучники? Очікувана відповідь. Зв’язують однорідні члени речення та частини складного речення. Запитання 2. Назвіть групи сурядних сполучників. Очікувана відповідь. Єднальні (і, й, та), протиставні (але, проте, зате, однак), розділові (або, чи). Запитання 3. Назвіть групи підрядних сполучників. Очікувана відповідь. З’ясувальні (що, щоб), причинові (бо, тому що), мети (щоб, аби), умовні (якщо, якби), допустові (хоч, хоча), порівняльні (мов, наче, ніби). Запитання 4. Як пишуться складні й складені сполучники? Очікувана відповідь. Складні разом (адже, також, якщо, щоб, зате, тобто), складені окремо кожна частина (так що, тому що, через те що, для того щоб). Мовна задача. Чому виділені слова пишуться по-різному в реченнях «А вдовиця бідна тим часом сльози утирає» і «Тимчасом як одні деревця прийнялися й почали розростатися, інші стояли безлисті»? Очікувана відповідь. У першому реченні тим часом є займенником та іменником і виконує роль обставини, у другому тимчасом як є складеним сполучником, який пишемо за правилом. Демонстрація. Два речення із щоб і що б на слайді. Висновок. Сполучники, на відміну від однозвучних поєднань, можна замінити синонімічними сполучниками (щоб на аби, проте на але, теж на також), вони не є членами речення й не відповідають на питання. Активність 3 (8 хв). Спостереження за прикладами про частки й вигуки та складання алгоритму написання. Запитання 1. Що спільного в словах чи, хіба, невже в реченні «Чи совам зборкати орла?» Очікувана відповідь. Вони вносять у речення відтінок питання, це питальні модальні частки. Запитання 2. Які ще групи модальних часток є в таблиці? Очікувана відповідь. Стверджувальні (так, авжеж), заперечні (не, ні, ані), окличні (що за, ну й), спонукальні (годі, бодай, ну), підсилювально-видільні (навіть, тільки, лише, аж), уточнювальні (саме, якраз, наче), вказівні (це, то, оце, ось). Запитання 3. Яку роль виконують словотворчі й формотворчі частки? Очікувана відповідь. Словотворчі частки створюють нові слова (хто-небудь), формотворчі утворюють умовний і наказовий спосіб (плив би, хай ллються). Запитання 4. Як пишемо частки? Очікувана відповідь. Окремо би (б), же (ж), то, ось, он. Разом де-, аби-, чим-, що-, -сь (деякий, абиякий, колись). Через дефіс казна-, хтозна-, будь-, небудь-, -бо, -но, -таки (будь-що, скажи-бо, подумай-таки). Запитання 5. Що виражає вигук і до яких частин мови його відносять? Очікувана відповідь. Вигук виражає почуття й волевиявлення мовця, але не називає їх, і не належить ні до самостійних, ні до службових частин мови. Запитання 6. Які групи вигуків є в таблиці і як вони пишуться? Очікувана відповідь. Емоційні (ой, ах, леле), спонукальні (агов, гей), етикету (добрий день, дякую), звуконаслідувальні (ку-ку, бах). Через дефіс повторювані звуки (ох-ох-ох, киць-киць) і їй-богу, окремо будь ласка, до побачення, на добраніч. Демонстрації. Таблиці «Модальні частки» та «Групи вигуків». Конспект учнів. Службові частини мови та вигук не мають

лексичного значення. Вигук не є членом речення, але на місці самостійного слова виконує його синтаксичну роль, а звуконаслідувальні слова можуть уживатися як пряма мова.

Закріплення 9 хв

Учитель: Видає 4 завдання з розділу нижче, організовує самостійну письмову роботу і перевірку у парах.

Учні: Виконують завдання в зошитах, звіряють відповіді з сусідом, виправляють помилки.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Оголошує прийом рефлексії, збирає письмові відповіді, дає слово кільком учням.

Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, потім усно оцінюють свою роботу.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Диктує завдання й пояснює, як його виконувати.

Учні: Записують домашнє завдання в щоденник, ставлять запитання.

Завдання для закріплення

1. Запишіть сполучення із прийменниками у три колонки (разом, через дефіс, окремо) і розкрийте дужки: (за)для потреб, (із)за кущів, (по)між беріз, (відповідно)до змін, (під)час свята.

Відповідь: Разом. задля потреб, поміж беріз. Через дефіс. із-за кущів. Окремо. відповідно до змін, під час свята.

2. Спишіть речення, розкриваючи дужки, і поясніть вибір, замінивши слово синонімом чи поставивши питання. 1) Друзів люблю, за(те) чванливих не терплю. 2) Що(б) не сталося, я завжди з вами. 3) На те й лихо, що(б) з тим лихом боротись.

Відповідь: 1) зате, бо слово можна замінити на але, це сполучник. 2) Що б, бо що є займенником, а б часткою, замінити синонімічним сполучником не можна. 3) щоб, бо слово можна замінити на аби.

3. Прочитайте речення, знайдіть частки й назвіть їхню групу за значенням. 1) Годі мовчати! 2) Чи совам зборкати орла? 3) Під вербами вода була наче зеленаста.

Відповідь: 1) годі, спонукальна. 2) чи, питальна. 3) наче, уточнювальна.

4. Виправте помилку у реченні й напишіть вигуки правильно (окремо чи через дефіс). Речення. Ми вийшли раніше, що б не запізнитися. Вигуки. (на)добраніч, (будь)ласка, (їй)богу, киць(киць)киць.

Відповідь: Ми вийшли раніше, щоб не запізнитися (щоб, бо слово можна замінити на аби). Вигуки. на добраніч, будь ласка, їй-богу, киць-киць-киць.

Диференціація

Сильним: Складіть три речення. У двох уживіть пари однозвучних слів якби і як би та тимчасом як і тим часом, а в третьому застосуйте один складений прийменник і вигук. Поясніть написання кожного слова.

Підтримка: Щоб відрізнити сполучник від поєднання двох слів, замініть слово синонімом і поставте питання. Зразок. «Вона навчається, щоб (аби) стати лікарем». Слово щоб замінюється на аби, питання не ставиться, отже це сполучник, який пишемо разом.

Домашнє завдання

Базове: Повторити матеріал § 49, с. 264 до 272, особливо таблиці й правила. Скласти по два речення зі словами причому і при чому, притому і при тому та пояснити написання.

За вибором: На вибір. Підготувати усну розповідь про групи вигуків за значенням, користуючись таблицею, або скласти короткий текст рекламного характеру, використавши якомога більше вигуків.

Рефлексія

Прийом «Одне речення». Письмово (1 хвилина) кожен відповідає на проблемне питання уроку одним реченням, наприклад «Однозвучні слова пишуться по-різному, бо вони є різними частинами мови, а сполучник можна замінити синонімом». Усно (3 хвилини) двоє-троє учнів зачитують відповіді, а решта класу піднімає руку, якщо погоджується, і вказує, яке правило було найважчим.

Джерела:

- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 264
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 264, 265
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 265, 266
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 266, 267
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 267, 268
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 268
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 268, 269
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 269, 270
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 270
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 270, 271
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 271, 272
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 272
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 272, 273